

ANALÝZA MEDIÁLNÍ REPREZENTACE TÉMATU „Konsolidační balíček“

Kvalitativní analýza

PhDr. Tomáš Trampota, PhD., Univerzita Palackého Olomouc

PhDr. Tereza Klabíková Rábová, PhD., Univerzita Karlova v Praze

Září 2023

Obsah:

1. Hlavní závěry
2. Metodika analýzy
3. Lingvistická analýza
4. Analýza tematického rámcování
5. Vizuální reprezentace tématu

1. Hlavní závěry

- **Medializace** tématu „Konsolidační balíček“ byla **spuštěna tiskovou konferencí vlády**, tedy naplánovanou událostí, která svým načasováním a obsahem vyvolala okamžité velmi intenzivní mediální pokrytí napříč českou mediální krajinou.
- Vzhledem k závažnosti tématu věnovala Česká televize tématu **mimořádný prostor**. Zejména v prvních dnech po tiskové konferenci téma vyplňovalo většinu relace Událostí. Poskytnutý prostor byl vzhledem k závažnosti tématu relevantní.
- **Jazyková prezentace** tématu konsolidačního vládního balíčku **byla** z většiny **nepříznaková**, bez výraznějšího užití hodnoticích výrazů nebo subjektivnějších řečových strategií.
- **Subjektivněji laděné řečové postupy** či osobněji laděné repliky jsou detekovány zejména **v debatách a rozhovorech**: zde je také určitý prostor pro větší odstup moderátorů od vlastních komentářů; to se netýká reformulací či vysvětlování řečeného vlastními slovy.
- Základním mechanismem konstrukce textů reportážních příspěvků je **zpravidla uvádění dvou kontrastních pohledů**, typicky návrh daňového balíčku vs. jeho kritika ze strany opozice a odborů.
- Téma bylo **spojeno s několika hlavními narativními rámci**, které se objevovaly během celé doby a vzhledem ke zpracovávané materii byly logicky volené. Patřily mezi ně: *změna sazeb DPH, důchodová reforma, změna daně z nemovitostí, protesty opozice a odborů proti konsolidačnímu balíčku*.
- **Využití vizualizace byly rutinního charakteru** a tematicky předvídatelné. Neobjevovaly se vizualizace, které by některého z aktérů či stran denotativně negativizovaly či znevýhodňovaly.

2. Metodika analýzy

Předložená analýza se na základě zadání České televize zaměřila na mediální reprezentaci tématu „Konsolidační balíček“, jak bylo odvysíláno zpravodajstvím České televize v pořadech Události a Události, komentáře.

Analýza využila kombinaci kvalitativních metod výzkumu mediálních obsahů: a) **lingvistickou analýzu** jazykové prezentace tématu zejména s využitím sledování příznakových a hodnotících jazykových prostředků a subjektivních strategií moderátorů, b) **analýzu rámcování** (*framing analyses*) postihující, jak byly události spojené s tématem konsolidačního balíčku tematizovány a které informace byly narativně zdůrazněny, c) **analýzu vizuální reprezentace** tématu zaměřenou na otázku, jaké vizuální znaky byly použity s důrazem na hodnotovou valenci vizuálních denotátů. Objektem analýzy byl vzorek vysílaných pořadů dle soupisky dodané analytickým oddělením České televize sestávající z příspěvků odvysílaných k tématu v rámci pořadů Události a Události, komentáře. Vzorek sestával z 52 zpráv odvysílaných v pořadu Události a Události, komentáře. Z toho 41 příspěvků v pořadu Události a 11 příspěvků v pořadu Události, komentáře.

Zkoumaný vzorek kvalitativní analýzy tak byl vymezen pořady, časovým obdobím a tematicky:

- Pořady: ***Události, Události, komentáře***
- Období: 11. května 2023 až 30. května 2023
- Tematické ohraničení: konsolidační balíček

3. Jazyková analýza

Analýzovaný materiál zahrnuje období od 11. do 30. 5. 2023, kdy je konsolidační balíček zpočátku hlavním tématem, později jedním z předních témat v analytickém vzorku pořadů Události a Události, komentáře. Analytický přístup k vzorku je kvalitativní a exploratorní; bere v potaz užití jazykové prostředky, textovou konstrukci příspěvků a způsob vedení dialogů.

Obecně lze konstatovat, že prezentace tématu je, až na naprosté výjimky zcela spisovná (příp. je použitý nespisovný výraz převzat z repliky hosta: *vy si jdete pro tuto nakládačku*). Nebyly zachyceny příznakové výrazové prostředky v nadstandardní míře či jinak nepřiměřená vyjádření. Téma je postupně ilustrováno na více souvisejících subtématech, čemuž odpovídá užitá slovní zásoba. Je využita odpovídající terminologie (např. *odvody, procentní body, daně ze zisku* apod.) Ani syntax, která by mohla určitým způsobem naznačit prioritizaci některých aktérů, nebyla v analyzovaných příspěvcích, a to ani debatách, nikterak příznaková.

Jazyková objektivita je z většiny zajišťována uváděním doslovných citací aktérů a/nebo parafrázemi jejich sdělení (*dle kabinetu, podle premiéra, jak zdůrazňuje ministr Stanjura...; balíček opatření, kterému, jak jsme právě slyšeli, vláda říká ozdravný*), přičemž koláž citací mluvčích je typickou užitou textovou strukturou. Prezentovány jsou opozitní názory z opačných pólů ve schématu teze-antiteze/pro-proti, pohledy z celého společenského spektra (*pohled člena vlády, názor zástupce odborů, komentář zkušeného ekonoma a taky podnikatelky*) včetně kritiky (*Tak nejdříve [nabízíme] debatu o výtkách, které se sešly na adresu vládního úsporného balíčku, co je největší slabinou ze seznamu opatření?; zástupci firem a živnostníků sdružení v hospodářské komoře oceňují hlavně snahu vlády snižovat schodky veřejných financí a zpomalit zadlužování státu. I podnikatelé dnes ale některé kroky kritizovali. Podle koaličních politiků jde o kompromis, proti už se vymezila opozice i některé profesní svazy. Opatření kritizují i zástupci odborů. Snahu napravit veřejné finance většinou naopak přivítaly ekonomické instituce.*)

Základním mechanismem konstrukce textů reportážních příspěvků je zpravidla uvádění dvou kontrastních pohledů, typicky návrh daňového balíčku vs. jeho kritika ze strany opozice a odborů, ale také dílčí nesouhlasné názory z řad opozice, nebo naopak souhlasné z opozičního spektra nebo jiná témata (*lihovary a pivovary proti vinařům; zvýhodnění vína: politika, nebo nutnost?*). Typická syntaktická struktura je tak následující: *Zatímco tento růst restaurátérům podle jejich asociace nevdá, kritizují zvýšení sazby u piva.*

V případě debat vedených moderátorem jsou hodnoceny pouze jeho repliky a způsob vedení polylogu; v případě reportáží jen přímá řeč moderátorů a reportérů, nikoliv citace hostů a dalších mluvčích. Způsob vedení debat a diskusí hodnotím v rámci norem žánru, moderátorky a moderátoři mají debatu z většiny pod kontrolou, vedou ji přesvědčivě a jsou tematicky dostatečně věcně i komunikačně připraveni.

Pokud jde o **pojmenování základního tématu**, variuje v podobě řady synonym:

úsporná opatření, vládní úspory, omezení výdajů státu, konsolidace, chystané škrty, debaty o vládním úsporném balíčku, plánované škrty, snaha napravit veřejné finance, velká debata k úspornému balíčku, úsporná opatření vlády, zbrzdování zadlužení, seznam opatření

Vzhledem k povaze tématu je nabízen průběžně informační servis pro diváky, nabízen je výčet jednotlivých daňových skupin v rámci přehledového informačního servisu, dále vybrané příklady pro názornost (*třeba pro úpravy DPH jsou ale potřeba...; osmapadesát opatření zahrnuje mj. vyšší daň z příjmu právnických osob, zdražení tabáku a alkoholu... zvednou se také...*). Příklady změn jsou ilustrovány konkrétními příklady-minireportážemi o změně v případě školkovného nebo daně z nemovitostí apod. Uváděny jsou přesné číselné údaje, data a čísla. Přiměřenou měrou je užíváno i vyjadřování přibližnosti (*Vláda chce oznámené změny projednat zhruba za měsíc, mohla by je projednávat v polovině června.*)

Použité mluvnické struktury/taktiky

Otevření tématu otázkou

Kdo nejméně doplatí na vyšší daně, s nimiž vláda přichází ve svém úsporném balíčku – firmy, živnostníci, zaměstnanci, všichni?

Pomohlo by těm, kteří vydělávají málo, zvýšení minimální mzdy?

Korekce výpovědi hosta: *...zvýšíte, to je vrácení...*

Explicace tématu, zpřístupňování pro diváky, reformulace: *Vnímejte prosím jako daň vše, co se dává státu; takže to je něco, co vám konvenuje...; ...na druhou stranu, chápu to tak, že vy jako starostové byste nebyli proti zvýšení..., tak jsem to aspoň pochopil já, zkuste mi to vysvětlit; že by se důchodcům muselo přidat míň, to je to, co říkají odbory; pane premiére, poprosím vás, kdybyste udělal nějakou explikaci k tomu sociálnímu rozměru toho balíčku*

Shrnování a/nebo predikování situace: *Dá se čekat dlouhá debata; Máme ambici, aby tyto Události, komentáře byly jakousi diskusní tečkou za dnešním docela dosti specifickým dnem; Odbory jsou tady přece proto, aby měly právo si říct, co považují za správné...; více než pět desítek změn vyvolalo velký ohlas. I v tomto případě se čeká složitá politická debata; Daňové změny tradičně provází obsáhlé debaty při projednávání v obou parlamentních komorách, obdobné to bude i teď. Vracejí se ke kroku, který podle všeho ovlivní životy všech obyvatel Česka*

Použití metafor:

Právě toto zrušení superhrubé mzdy pomohlo rozevřít nůžky mezi chudšími a bohatými

Za současné situace, kdy si mnozí budou muset utáhnout opasky, nepomohlo by zvýšení minimální mzdy?

Proč jste na to nekývli?

Jak krotit inflaci

Takže i vy tam dáte panu ministrovi tu zelenou fajfku...

Když použiju ten váš příměr, tak ani neškrtneme o špičky stromů v tom letadle?

Dámy a pánové, pojďme to, slovy klasika, vrátit na koleje, protože u těch úspor se asi neshodnete

Prostředky a repliky při vedení debaty

...je tu celkem 7 lidí... Mohu vás poprosit, máme tu 6 hostů a ... pojdme to zrychlit... prosím, dejme slovo ostatním, aby se necítili odstrčení; ...dát slovo i ostatním, abychom to měli vyvážené

Máte pocit, že... nechce to prosím na mně...

Jestli dovolíte, já nechci zvyšovat hlas

Já jsem, jestli dovolíte, chtěl zrovna paní Schillerovou trošku umravnit za to slovo „přísáté“, ale vy jste ho použil taky, tak nemusím

Mimochodem... promiňte, že vám do toho skáču...,

Omlouvám se za to, jestli jsem se někoho dotkl, nebylo to mým cílem, chtěl jsem, aby se na všechny plus mínus dostalo

...Mně to budou pak zase budou lidé vyčítat, že vám nedávám tolik prostoru, já se snažím dávat všem stejně, jestli dovolíte

Kladení (výrazných) otázek

Opravdu to bylo tak urgentní, nepřeháníte to trošku, tím myslím celkově s tím načasováním, s tou dramaticností řekněme?

Subjektivnější mluvní strategie

***Subjektivní stanoviska moderátora nebo užití emocionálně zabarvených/hodnoticích výrazů** je uvedeno s přiznaným odstupem (distancí od řečeného): ...v téhle situaci, s těmito šilnými deficity, v uvozovkách, jak? Mohla být vláda, lidově řečeno, ještě drsnější? My se k tomu podrobněji dostaneme, ale vy nevěříte tomu, že tempo zadlužování je prostě výjimečně rychlé, že je smrtící, že je prostě tak děsivé, že je třeba zatáhnout za nějakou záchrannou brzdu, abych použil termínů, které jsou obvyklé?*

Jestli dovolíte, aby ty léky byly dostupné, ale to je samozřejmě na úplně jinou debatu, to uznávám, nechci to sem vnášet, ale jen říkám, že to téma je také velmi důležité, to se asi všichni shodnou.

Jestli dovolíte, o ty boty, nevím, jestli bych se sázel ve chvíli, kdy opraváři bot budou mít, jestli se nepletu, tu vyšší sazbu, tak potom, aby ty boty byly v pořádku.

Hnutí ANO, které má dosti ostrý názor...

Protože mám pocit, že tohle je vždycky citlivé, a vy jste to chtěli...

***Osobnější repliky:** Jestli to necháte spíše na mě, protože já jsem takhle paní Schillerovou nechal a hned jsem dostal malinko vypeskováno za to od pana ministra, ale my jsme si dneska vyjasnili, že to nebylo peskování, že to bylo přátelské*

Vážení, když jsem u těch sazeb, tak ještě jedna sazba, která vlastně není, a totiž to nedanění toho tichého vína, ale to je možná trochu na odlehčení ... jsem chtěl, abyste se trochu usmál, jste takový zachmuřený; ne já si z toho dělám trošku legraci, já myslím, že toto je trochu regionálně podmíněné téma. Právě proto se ptám, že to zní trošku nesystémově. Jestli tím spíše nezvýhodňujete ty dovozce...

Použití hodnoticích výrazů: Ta cena je teď nesrovnatelně vyšší než teď

nebo Mě jenom zajímá, když jste představili s velkou pompou, tuto reformu, jednotlivé škrty...

Vy, doufám, předpokládám, že také věříte, že tempo zadlužování je veliké. Jste zkušená politička a vy víte, že v pětikoalici ta dohoda bude vždycky o něco komplikovanější...

Použití citově zabarvených výrazů: Viděl jste, jak jsem to páčil z ministra práce a sociálních věcí; Máte pocit, že to takto naštvanému Josefu Středulovi dokážete vysvětlit? Protože dneska vypadal hodně naštvaně; tohle třaskavé téma

Osobní poznámka: To je pocta pro toto křídlo, pánové

4. Analýza rámcování

Téma Konsolidačního balíčku bylo spojeno s relativně omezeným množstvím hlavních tematických rámců, z nichž některé se objevovaly opakovaně. Během analyzovaného vzorku se tematické zarámování proměňovalo jen v omezené míře.

V počátku medializace tématu byla kauza spojená zejména s všeobecným rámcem konsolidace veřejných financí. Téma z důvodu velmi širokého rejstříku vládou navrhovaných úprav působilo relativně nepřehledně. Hned v prvních dnech si média – včetně České televize – vybrala několik dílčích témat konsolidačního balíčku, která začala být používána jako hlavní narativní rámce tématu. Specifickým ukazatelem tématu konsolidačního balíčku byl bohatý rejstřík podtémat. Mezi nejintenzivnější patřily zejména: **změny sazeb DPH, protesty opozice a odborů, změny důchodového systému, zvýšení daně z nemovitostí a způsobu její platby, omezení dotací.**

V naprosté většině analyzovaných příspěvků se Česká televize držela schématu: představení návrhu vlády reprezentované zpravidla ministrem financí Stanjurou nebo premiérem Fialou a poté reakce opozice či odborů. Názorovou protistranu reprezentovali nejčastěji Alena Schillerová za ANO a opozici a Josef Středula jako představitel odborů, případně představitel SPD (Radim Fiala).

Zpřístupnění informací

Téma konsolidačního balíčku *sui generis* vykazovalo silné informační nasycení vycházející z komplexnosti vládou prezentovaného tématu, které bylo na hranici srozumitelnosti pro běžného občana. Česká televize usilovala o zpřístupnění a přehlednění informací prostřednictvím tří hlavních popularizačních strategií: 1) využívání infografiky, 2) zařazení edukativních/ vysvětlujících vstupů, 3) zařazení konkretizujících reportáží praktických dopadů – z obchodů, z rodin atd. Tyto narativní strategie byly využity funkčně a věcně, nedocházelo k přehnanému zjednodušování či k bulvarizaci tématu. Přínosné byly zejména edukativní vstupy (které ČT využívala už během koronavirové epidemie); tentokrát například na téma *Co je to DPH a jaký je její podíl na státním rozpočtu.*

Změna sazeb DPH

Změna sazeb DPH byla jedním z hlavních narativních rámců tématu, který se objevoval během celého zkoumaného vzorku. ČT většinou názorně vysvětlovala, u kterých produktů či služeb se DPH a tedy i cena změní/ zvýší. Některým vybraným produktům se poté věnovala intenzivněji: 1) noviny a knihy, 2) pivo a alkohol, 3) káva. Tyto tři oblasti produktů se vyskytovaly mezi konkrétními příklady nejčastěji. Vedle nich se výběrově objevovaly i další, ale méně pravidelně (např. ubytovací služby, maso). Konkretizační a selektivní narativní rámec byl jednou ze strategií zpřístupnění složitého tématu širokému publiku a jeho vztahení ke každodennímu životu lidí.

Protesty odborů

Již v prvních dnech analyzovaného vzorku se objevuje velmi silný negativní rámec – protesty odborů proti navrhovaným změnám konsolidačního balíčku. Tento rámec kulminuje zejména k 15. květnu, kdy je zveřejněna stávková pohotovost odborů a je téměř bez výjimky reprezentován výroky odborového vůdce Josefa Středuly. V některých případech je doplněn negativními reakcemi Hospodářské komory.

Změna důchodového systému

Intenzivním narativním rámcem je také připravovaná změna důchodového systému. Většinou jde o silně informačně-faktickou naraci - informuje o výpočtu věku odchodu do důchodu a kdy by se měli lidé termín odchodu do důchodu dozvídat. Přístup redakce je informačně-popisný. 16. května je v rámci tohoto tématu zařazena reportáž o reklamní kampani k důchodové reformě.

Zvýšení daně z nemovitostí a jejího adresáta

Silným narativním rámcem je rovněž příprava zvýšení daně z nemovitostí až na dvojnásobek a hrazení její poloviny do státní pokladny namísto dosavadním municipalitám. Součástí tohoto narativního rámce jsou vyjádření odborníků z řady developerů, odborníků na nemovitosti, ale i zařazení anket mezi občany. Negativněji je rámovaná druhá část tohoto podrámce: změna adresáta nemovitostní daně (respektive jeho části) na stát. K této nově plánované praxi se negativně vyjadřují představitelé Svazu obcí, ale i obcí samotných.

Procesní rámec

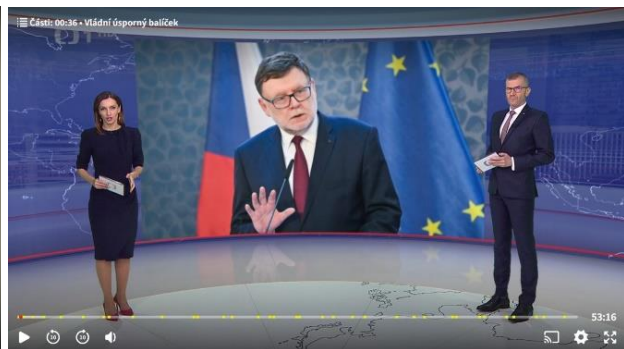
Nezbytnou součástí analyzovaného tématu po celý zkoumaný vzorek jsou procesní informace, jak bude s návrhem konsolidačního balíčku naloženo dál. Pojednává zejména o plánovaném harmonogramu projednávání připomínek, jeho projednávání v poslanecké sněmovně a schvalování. Součástí tohoto narativního rámce je postupné „změkčování“ definitivy znění balíčku zejména z úst ministra financí Stanjury po prvních dnech intenzivní kritiky ze strany opozice a odborů.

6. Vizualní reprezentace tématu

Vizuální reprezentace tématu vykazovala velmi silnou předvídatelnost a rutinnost. Během sledovaného vzorku se neobjevily žádné vizuální reprezentace, které by nějakým způsobem konotativně negativizovaly některého z promlouvajících, ať už šlo o předkladatele konsolidačního balíčku nebo jeho oponenty. Vzhledem k tomu, že tematické pole konsolidačního balíčku bylo spojeno s intenzivní argumentací politiků, velká část vizualizací představovala promlouvající politiky v synchronním zobrazení, zpravidla v polocelku. Vizualizace tématu konsolidačního balíčku lze rozdělit do několika tematických podoblastí:

Politická sféra

Velkou část vizualizací vyplňovaly vizualizace politické sféry. Zejména záběry synchronních výpovědí hlavních aktérů (tzv. „mluvící hlavy“), záběry tiskové konference a sada záběrů typických pro politické prostředí: poslanecká sněmovna, politici jednající za stolem, politici přicházející na jednání atd. Z personifikovaných vizualizací se nejčastěji objevovaly záběry ministra Stanjury, premiéra Fialy a představitele odborů Středuly. Kontextově vizualizace nevykazovaly u jednotlivých aktérů žádné zásadní odlišnosti z hlediska positivity/negativity a nebyla tak patrná žádná konotační stranění.

S tématem konsolidačního balíčku byla spojena velmi intenzivní komunikační aktivita vlády. Zejména v počátku tak velkou část vizualizací tvořily záběry z tiskové konference.

Vzhledem k tomu, že bylo téma narativizováno jako argumentační spor vlády a opozice a odborů, vizuální syntax reportáží zpravidla kombinoval střídající se vizualizace představitelů těchto dvou protistran.

Analýza tématu „Konsolidační balíček“

Alena Schillerová se stala jako nejčastěji zobrazovaná představitelka opozice konsolidačního balíčku přímo vizuální ikonou kritiky navrhovaných změn. S obdobnou četností byl vizuálně zastoupen také šéf odborů Josef Středula. Ten se v několika záběrech objevil s odborářskými kolegy v pozadí. Takovéto zachycení má silné konotace: „stojí za ním lidé“, „má podporu“, „nemluví jen sám za sebe“. Tato vizuálně podporující konotace ale vychází z přirozeného kontextu komunikační situace a v několika případech se vyskytuje i u tiskových prohlášení dalších aktérů tématu.

Čtveřici nejčastěji zachycovaných aktérů doplňuje prezident Hospodářské komory ČR, který svými vyjádřeními zpravidla stojí také na opoziční straně. I jeho vizualizace byla zpravidla rutinní, bezpříznaková, v synchronním polocelku.

Jelikož se velká část tématu zabývala politickými jednáními a postoji ke konsolidačnímu balíčku, velmi častou vizualizací se stávalo zachycení jednajících politiků a záběry poslanecké sněmovny.

Obchody a hospodářské provozovny

Vedle politicky tematizovaných záběrů se v reportážích objevoval bohatý rejstřík ilustračních záběrů zejména z oblastí života společnosti, kterých se změna daní má dotknout. V souvislosti se změnou DPH

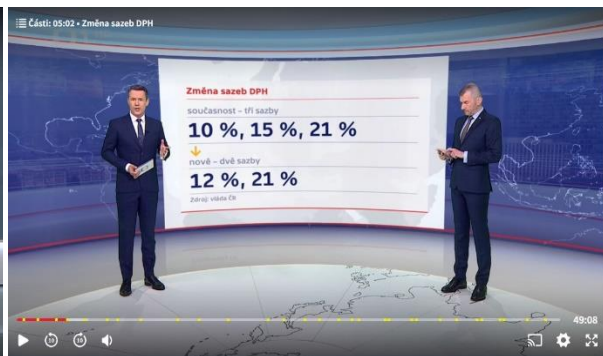
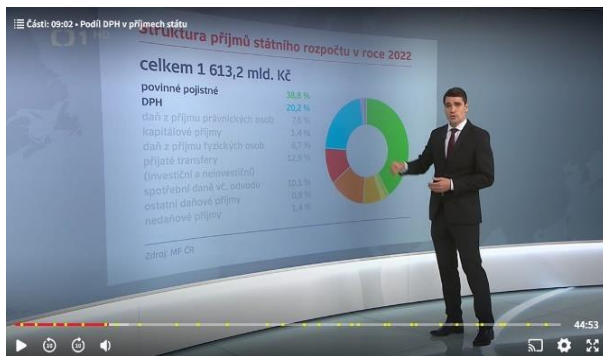
záběry z obchodů (vizualizace změny sazeb DPH), restaurací a dalších provozů dotčených změnou sazby.

Vedle těchto často se opakujících vizuálů se objevovaly také vizualizace života důchodců (v souvislosti s důchodovou reformou) a vizualizace rodinného života (zejména při zpracovávání dopadu daňových změn na rodiny). Všechny tyto vizualizace byly rutinního charakteru a nevykazovaly žádné anomálie. Zpravidla byly metonymickým či metaforickým znakem pojednávaného tématu.

Edukativní vstupy

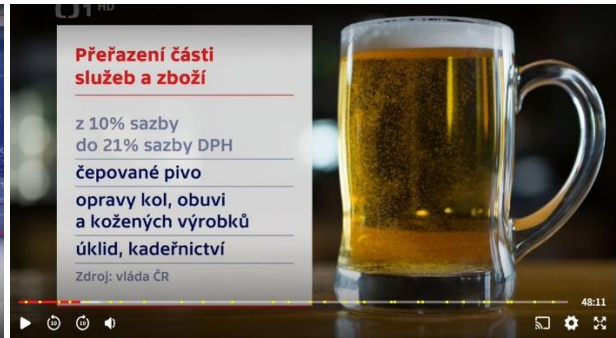
Narativním ozvláštňením tématu ve srovnání s ostatní tematikou zpravodajství byly edukativní vstupy k tématu daní, jejich vizualizace se ale nijak výrazně neodlišovala, nevybočovala. Hlavním distinktivním prvkem byla změna moderátora, která však nepůsobila rušivě, ale spíše jako další doplňující rovina narace.

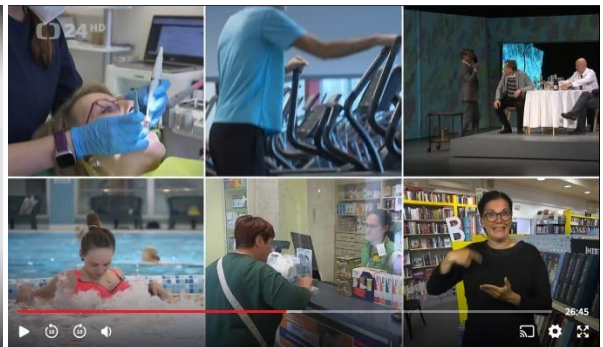
Formální prvky

Vedle obsahové analýzy vizualizace se musíme zastavit také u formálních projevů vizuální narace. Téma Konsolidačního balíčku vykazovalo intenzivní užívání infografiky, která složité téma zpřehledňovala a zpřístupňovala. Tento nástroj vizuální komunikace byl užíván s mírou a logicky.

Analýza tématu „Konsolidační balíček“

Dalším výrazným prvkem, který je ale tradičně užíván i v dalších zpravodajských tématech, je využití splitscreen. Toto vizuální ozvláštnění narativní linku dynamizuje a je osvědčeným způsobem práce s pozorností diváka.

Autoři analýzy

PhDr. Tomáš Trampota, PhD.

Přednáší Mediální studia na katedře mediálních a kulturních studií a žurnalistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Byl ředitelem Institutu komunikačních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a proděkanem tamtéž. Byl spoluzakladatelem a předsedou Central and Eastern European Network v rámci European Communication Research and Education Association. Je autorem knih Zpravodajství a Metody výzkumu médií.

PhDr. Tereza Klabíková Rábová, PhD.

Je proděkankou Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Absolvovala obor Mediální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Vědecky se zabývá lingvistikou a jazykovou kulturou. Mimo jiné přednáší Kulturu mluveného projevu a Komunikaci s médii na Institutu komunikačních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Je autorkou řady odborných statí a analýz.